

*Др Љубомир Сјајић, редовни професор
Правног факултета у Новом Саду*

ИЗВОРИ, ОБЛИЦИ И НОСИОЦИ УГРОЖАВАЊА НЕМАТЕРИЈАЛНЕ ИМОВИНЕ ЗЕМАЉА У ТРАНЗИЦИЈИ¹

Сажетак: Погрешно се мисли да су сирене земље и мултинационалне компаније похрлиле у земље у транзицији да би купиле објекте и дошле до јединствене радне снаге. Интерес и редослед појаве је другачији и често прикривен. На првом месту је долажење до нових знања и интелектуалне имовине. На другом долажење до нових технологија, сорти, квалитета, високошколованих људи, унос њихових технологија која зајачују животној средину, а тек на трећем месту су то, зараде, јединствена радна снага итд.

Са становишта безбедности и оштећанка земаља у транзицији основно питање је како сачувати постојеће интелектуалне и нематеријалне имовине једне земље јер без ње она постаје зависна за сва времена управо од оних који су то на перфидан и очигледно намеран и циљан начин урадили.

Увек ће постојати корпорације који ће желећи да без улагања научно, интелектуално и радно најора и новца присвоје нематеријалну имовину других. Ово је могуће јер им се широм света пружа могућности да ту имовину (и у крајњем случају добију) „украду“ од других. Та, „крађа“ је олакшана било због тога што менаџер и власник имовине из неких разлога није свесни њеног значаја било због тога што занемарује опасност од крађе (преузимања) верујући да баш њих нико неће наћи. За оне који наивно верују да не поседују имовину коју ће неко „наћи“ и не желе и не знају да треба и како је штељиво, моменално одрежњења биће и моментално пронађени.

¹ Овај је рад посвећен пројекту „Биомедицина, заштита животне средине и право“ број 179079 који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије

У овом раду дајћ је йриказ значаја немајеријалне имовине, извора, облика и носилаца њеној ујрожавања као и начина на који се она може изјубићи.

Кључне речи: *Безбедносћ, немајеријална имовина, безбедносћ корпорација, безбедносћ йословања, меййодје зашћићиће имовине*

Увод

Брз развој науке, технике и технологије у сврху остварења потреба потрошачког друштва у узајамној и корелативној је вези са привредним и друштвеним развојем савремених држава и то на начин да развој науке обликује привреду, а развој привреде условљава правце развоја науке, технике и технологије. Тако настала спирала узајамног прожимања условљена је највише и кључно новим знањима и информацијама потребним за напредак науке, технике и технологије која, опет, сада у новом облику знања и информација унапређују привреду савремених држава. Дакле, уколико водеће силе света и најсавременије и богате државе то желе да остану и даље за тај тренд потребно им је све више и више новца и значајних научно-технолошких знања којима, ће задржати примат у свету. Наравно, развој фундаменталних, развојних и примењених наука из којих се добијају нова знања и информације, а тиме и нова примењена техника и технологија, је дуг и нарочито скуп процес. У свету који све брже живи, а новца за науку има све мање долазимо до две свестране и супротстављане тенденције. Једна је да се што пре (по могућству пре других држава или економија) дође до нових применљивих знања и информација како би се тиме стекла одлучујућа предност над конкурентским државама и привредама, а друга тенденција је да се за то уложи што мање новца чиме се обезбеђује већи профит. Ово друго и јесте прави циљ свих који улажу у примењена знања и технологије. Како се ради о дијаметрално супротстављеним и искључивим тенденцијам долазимо до основног проблема са којим се сусрећу богати и моћни. Како стално и све брже долазити до најсавремениј научних резултата примењивих у привредном развоју, а за то уложити што мање новца јер у супротном скупа нова знања и информације и технологије не морају значити и предност у сталној трци савремених привреда, а тиме и држава.

У овако постављену тезу треба увести још један фактор. То је да научна достигнућа нису унапред предодређена за оне који уложе огроман новац у научна истраживања. Наука је таква делатност где се, некада до генијалних идеја, долази захваљујући ингениозности „научника“ у сиромашним и мање развијеним земљама. Узимајући у обзир наведену чињеницу долазимо до новог проблема. Велики, богати и моћни, у жељи да то и

остану настоје да дођу до нових научно-технолошких знања која нису настала у њиховој продукцији (пре конкуренције) како би и даље остали лидери на тржишту. До тих знања могуће је доћи на две начина. Прва је њиховом куповином (патента, технологије и људи), а други једноставно крађом у виду научне (индустријске) шпијунаже или било којим другим обликом интелектуалне крађе или нелегалног преузимања.

Дакле, да претходне тезе сведемо на следећи начин. Богате и моћне државе, привреде, економије или корпорације то јесу зато што имају:

1) велику и скупу материјалну имовину расуту по целом глобалном свету и

2) велику, значајну и другима недоступну нематеријалну (интелектуалну) имовину засновану на научним истраживањима и резултатима у која се улаже огроман новац ради задржавања примата на светском тржишту.

Како нова знања захтевају улагање све више новца које богати морају одвојити од свог профита данас се све више уочава тенденција „прикупљања“ (долажења) до нових знања и технологија која се налазе у мање развијенијим земљама и то на начин да се за то не мора дати велика количина новца.

У пракси ствари стоје овако. Велики, моћни и богати све више поопштравају безбедносне процедуре у циљу заштите својих пословних система који имовину подједнако штите и развијају било да је она материјална (опипљива) или нематеријална (интелектуална) док истовремено дестимулишу мале, сиромашне и земље у транзицији да на исти начин штите своју имовину како би ови први лако и без великих улагања дошли до нових знања, технологија, патената и информација које су им потребне да би задржале свој лидерски положај и увећале свој капитал, а тиме и обезбедиле стабилност (друштвену, привредну, социјалну) својих земаља.

Европски Одбор за међународне рачуноводствене стандарде (The International Accounting Standards Boards (IASB), дефинише нематеријалност у складу са интернационалним рачуноводственим стандардом МРС 38 (IAS 38) који утврђује критеријуме по којима предузећа треба да препознају нематеријалну имовину без обзира да ли је она купљена или креирана унутар предузећа. Та имовина се дефинише као неновчана имовина без физичког облика, као ресурс који је контролисан од стране предузећа, као резултат прошлих догађаја од којих се очекује будућа корист. Према тој дефиницији три су главне одлике нематеријалне имовине:

1. њена идентификација (препознавање) и верификација
2. њена контрола и
3. садашња и(ли) будућа корист

Погрешно се мисли да су стране земље и мултинационалне компаније похрлиле у земље у транзицији да би купиле објекте и дошле до радне снаге. Интерес и редослед потеза је другачији и често прикривен. На првом месту је то долажење до нових знања и интелектуалне имовине. На другом долажење до нових технологија, сорти, патената, високошколованих људи а тек на трећем месту су то, сировине, зграде, јефтина радна снага итд. Да је ова теза тачна говори и чињеница да када дође време за „одлазак“, лако се одричу радника и зграда и не пада им на памет да врате интелектуалну имовину мада се поставља питање да ли је то уопште и могуће. И још нешто. Своју високотехнолошку интелектуалну имовину ни не уносе у земље у транзицији како не би ту и остала. Дакле, када је у питању нематеријална имовина велики и моћни само „износе“ ништа „не уносе“.

Са становишта безбедности и опстанка земаља у транзицији основно питање је како безбедно сачувати пустошење интелекта и нематеријалне имовине једне земље јер без ње она постаје зависна за сва времена управо од оних који су то на перфидан и очигледно намеран и циљан начин урадили.

Погрешно се мисли да је нематеријална имовина (капитал) само бренд, патенти, информације и слично. По савременом схватању нематеријалну имовину чине и свеукупна знања (стручна и општа), вештине и искуства запослених насталих као радно или било које раније искуство и активност запослених било појединачно или колективно. Наравно, успешна предузећа се управо и разликују од неуспешних по томе што ове облике нематеријалне имовине претварају у имовину корпорације или предузећа. Као таква она је основни покретач раста и развоја и значајан фактор у борби против конкуренције.

Нематеријалном имовином се може управљати и трговати као и са материјалном имовином. Ако се ова теза прихвати као тачна онда се поставља питање зашто већина земаља у транзицији није обрачунала вредност нематеријалне имовине при продаји предузећа у периоду транзиције. Постоје предузећа, институти или лабораторије и научне институције чија нематеријална имовина вишеструко премашује ону материјалну. Типичан пример за то у Р Србији су и институти који се баве проучавањем и селекцијом нових врста пољопривредних производа, лекова, средстава за заштиту и лечење људи и животиња и сл.и на основу којих је Галеника била светски бренд. Није вредност корпорације за производњу лекова „Галеника“ била у згради и машинама те корпорације (то може свако да направи и купи) него у знању људи који тамо раде и сојевима антибиотика који су били јединствени у свету. Таквих примера има много од пољопривреде до високотехнолошких индустријских производа. . О том и сличним случајевима говори податак да су економисти израчунали да исчитавање човекових гена ствара нову вредност од готово 800 милијарди долара. Истражи-

вачи Бателовог меморијалног института у Колумбусу су израчунали да се сваки долар уложен у то истраживање оплодио 141 пут. Даљи прорачуни су показали да је тај профит обезбедио нових 310 000 радних места које ће опет, даље, зарадити нову вредност. Може се замислити каква би штета настала да је дошло до крађе знања и технологија за ову намену.

Нематеријална имовина привлачи пажњу како конкуренције тако и разних ментора, лопова па и економских обавештајних служби. Увек ће постојати људи, предузећа и корпорације који ће желети да без улагања научног, интелектуалног и радног напора и новца присвоје нематеријалну имовину других. Ово је могуће јер им се широм света пружа могућност да ту имовину (и у крајњем случају добит) „украду“ од других. Та, „крађа“ је олакшана било због тога што мета и власник имовине из неких разлога није свестан њеног значаја било због тога што занемарује опасност од крађе (преузимања) верујући да баш њих нико неће напасти. За оне који наивно верују да не поседују имовину коју ће неко „напасти“ и не желе и не знају да треба и како је штитити, моменат отрежњења биће и моменат пропасти. Наивно је мислити да сви који долазе са запада из развијених земаља као велики бизнисмени и улагачи поштују добре пословне обичаје и фер плеј у пословању. Управо обрнуто, прво долазе и наступају они који су се врло добро извештили у економској шпијунажи и борби са конкуренцијом, а предузећа из централизованих, државних привреда ненавикнути на то постају лак плен. Чињеница да имате све информације о вашем конкуренту, да лако можете преузети сву његову нематеријалну имовину и представити је као своју (некад у новом паковању) ваше недостатке претвара у ваше предности, а тиме и победника у трци на светском, регионалном или локалном тржишту.

Са страновишта безбедности корпорација основни проблем је занемаривање улоге и важности корпоративног система безбедности у пословању као и непознавање штетних утицаја конкуренције и криминалног фактора који у случају свог успешног деловања сваку корпорацију воде у пропаст, а да при томе нису ни означени као фактори пропасти. Аутору текста није познат ни један случај у Србији где је појединац (руководилац), предузеће, суд или држава установили да је до пропасти предузећа дошло због лошег управљања нематеријалном имовином. Да је анализа тачна видећемо из две премисе. Прва је да је наша земља укупно и многа предузећа појединачно располагала огромном количином нематеријалне имовине за коју су странци били заинтересовани. Друга је да је немогуће да она није била нападнута било појединачно било на систематизован и организован начин. Значи постоји значајна диспропорција између тога да код нас није уочена и утврђена крађа или нелегално преузимање нематеријалне имовине и тога

да то постоји као пракса свуда у свету. Између тих екстрема се и налази истина коју треба што пре утврдити јер овакве тенденције могу измаћи контроли и државу и привреду увести у дуготрајну зависности од туђих знања, информација и технологија. Односно наша знања и технологије могу завршити у функцији туђег напретка.

У Републици Србији још увек се много више пажње, посвећује физичко-техничкој заштити материјалне него нематеријалне имовине. Заштита запослених, носилаца и власника нематеријалне имовине као и заштита пословања је процентуално веома мала да готово и не постоји. Слика се мења и промениће се утолико што ће стране корпорације које су преузеле наше знање, информације и технологије све учинити да их заштите и ту ће важити међународни безбедносни стандарди заштите.

Враћајући се на основну тему основни проблеми у овој области су:

1. како смањити ризик од нелегалног или непрофитног губитка интелектуалног капитала (имовине);
2. како организовати корпоративни безбедносни систем у функцији заштите нематеријалне имовине;
3. које методе заштите нематеријалне имовине усвојити;
4. како унапредити безбедносни рад менаџера у креирању пословне стратегије у раду са партнерима и конкуренцијом;
5. како извршити класификацију и оцену опасности од губитка нематеријалне имовине.

Одговор на постављена питања довешће нас до модела организације и функционисања корпоративних система безбедности у функцији заштите нематеријалне имовине. Корпоративни системи безбедности добијају све више на значају јер изласком на светско тржиште као и реализацијом процеса глобализације на пољу економије корпорације више не могу да рачунају на ексклузивну заштиту државе у економским односима већ морају да се брину о себи. У том случају држава се од раније главног актера претвара у својеврстан сервис приватних корпорација.

Нематеријална имовина како јој само име каже нема физичку форму и њено исказивање и дефинисање није лако и захтева проучавање савремених светских решења. Ради се о врсти капитала чију је вредност тешко измерити, одредити му форму и границе, и нарочито се не може складиштити и чувати за будућност. Таква имовина захтева посебне способности менаџмента за управљање њим са посебним проблемом његове заштите од неовлашћеног одливања, преузимања или крађе.

Бројни аутори у свету говоре да је после хладног рата наступио „глобални економски рат“ где свако шпијунира сваког и свако настоји да не примећен украде идеје, информације, патенте и знања од своје конкурен-

ције како не би улагао огроман новац за њихов развој што му на крају даје одлучујућу предност на тржишту, а тиме и огроман капитал и пословно-социјалну па и политичку стабилност.

Нематеријана имовина се третира као роба од највеће вредности и предвиђа се да ће одељења безбедности мултинационалних компанија у блиској будућности претварати у приватне армије са јаком обавештајном структуром која ће деловати глобално где год је то потребно и са све савременијим техничким и информатичким алатима. Може се рећи да је данас, после хладног рата, главни задатак традиционалних шпијуна индустријска шпијунажа и крађа нематеријалне имовине уопште. Своје знање из социјалног инжињеринга² у раду са људима као и знање из оперативног рада и коришћења обавештајне технике уз знање страних језика и информатичких алата ставили су у сврху нелагалне економске трке мултинационалних компанија. У овој трци (нема или) има веома мало „пријатеља“ па је економска шпијунажа општи тренд. Преовлађују интереси па свако шпијунира сваког. Питање је само колико ће агресивно то чинити и која ће средства користити. Економски обавештајци то описују овако. Није питање да ли ћемо то да радимо. Наш посао је да будемо барем толико добри и успешни као супротна страна. Или „наш посао није да га победимо, наш посао је да конкуренцију уништимо.“

Највиши представници ЦИЕ у својим иступањима редовно наглашавају да је индустријска шпијунажа дугорочни циљ савремених обавештајних служби. У том смислу америчка обавештајна мрежа ради на прикупљању података економске природе како би америчким компанијама обезбедили податке и информације који указују на нове технологије, производе и знања. Индустријска шпијунажа има итекакав значај за моћне америчке компаније, а самим тим и за државу и њену безбедност. Један од директора ЦИЕ је рекао „Ако шпијунирамо за војну безбедност, зашто не би могли шпијунирати и за економску безбедност.“³

Наведено нам указује на још један стереотип који се пласира малим, сиромашним и земљама у транзицији а то је да „капитал нема граница и да није обележен националним бојама.“ Напротив, активно учешће државних структура и обавештајних капацитета у освајању тржишта као и политички притисци у функцији остваривања економске доминације дубоко су обожени националним интересима јер „иза сваке политике стоји економија (и обрнуто).“ Најбољи пример за то видимо у случају Словеније. Наиме, словеначка обавештајна служба СОВА као један од главних циљева свог деловања наво-

² Социјални инжењеринг је техника у којој се убеђивање и(ли) обмана користе да би се добио приступ компјутерским системима. Ово се постиже разговором са људима или неким другим облицима интерактивне комуникације. (Gattiker, U. E. 2006)

³ Stensfild (1995)

ди заштиту привредних интереса. Овакав став наведен је и у словеначкој стратегији националне безбедности где се каже: „Привредна политика Словеније усмерена је на јачање привредне стабилности и раста, што је значајно и за развој безбедносних функција... Главни развојни задатак јесте побољшање конкурентске способности и иновативности привреде, што је услов за прилагођавање променама у технологијама и на светском тржишту.“

Из овога закључујемо да је проблем много већи него што се стиче утисак на први поглед. Велики, богати и моћни у очувању свог националног интереса јачају конкурентност своје привреде, а нарочито заштиту нематеријалне имовине развијајући између осталог, и националну свест и безбедносну културу у немилосрдним пословним односима. Ако није тако „неуспех је загарантован, а губитак економске слободе нације доводи до апсолутне зависности од страног капитала. Од економске зависности веома мали корак је до политичке зависности. Иста равна посматрања је и на корпоративном нивоу само што корпорација неће доживети политичку зависност него ће неминовно пропасти, а последице те пропасти (економски поремећаји, бројни незапослени, социјална несигурност и немири) остављају се влади „нападнуте“ земље.

Многе земље (најбољи примери су Шведска и Израел) у решавању овог проблема кренули су са националног нивоа усвајајући стратегију и реализујући научне студије у намери да прво дефинишу и затим опишу и обележе нематеријалну имовину као „фактора успеха и конкурентске предности и високог потенцијала за развој.“ На пример израелска студија упоређује Израел са другим развијеним земљама. Задатак студије је да процени израелски интелектуални капитал како би заједно са финансијским капиталом помогао да се оствари интегрални и свеобухватни поглед на националну имовину и њен потенцијал за будући развој те способност Израела да конкурише другим индустријализованим нацијама у глобалној економији.

Из наведеног закључујемо следеће: 1) нематеријална имовина иако неопипљива може се мерити и 2) за то мерење постоји одговарајућа методологија.

У основи национална нематеријална имовина (а тиме и корпоративна) мерила би се мерењем (утврђивањем) углавном следећих параметара:⁴

1. људског капитала

- образовање
- стручна квалификованост
- искуство (стручно и пословно)
- психометријске способности
- радни елан (проактивност, иновативност, променљивост)

⁴ The international Federation of Accountants-FAC (1988). Према Д. Алексић; Развој модела заштите интелектуалног капитала у пословном систему, магистарски рад, 2010.

2. организационог (корпорацијског) капитала
 - патенти
 - ауторска права
 - пословне тајне
 - робне марке
 - филозофија менаџмента и способности
 - корпоративна култура
 - информациони системи
 - финансијски односи и дисциплина
3. капитала односа
 - брендови
 - пословни партнери
 - купци и њихова лојалност
 - компанијско име
 - пословна сарадња
 - лицензни уговори

Мерење нематеријалне имовине осим што треба да буде елемент стратегије нације или корпорације има за циљ и могућност његовог упоређења, рангирања, праћење трендова и пређење његовог раста или пада па и његово бележење као књиговодствене или рачуноводствене вредности.

Наравно свако мерење нечега што нема физичку вредност (страх, љубав, безбедност, знање, креативност и сл.) је веома тешко и захтева интердисциплинарни приступ. Ово због тога што нематеријална имовина у себи садржи бројне вредности и својства (међународне, националне, корпорацијске групне и личне) која немају исти значај за све и сваку нацију и корпорацију. Оно што је најважнија вредност и својство за једнога не мора бити и за другога, односно оно што је корисно за једну нацију или компанију не мора бити и за другу. Штавише ове премисе могу важити и за поједине секторе унутар једне корпорације.

Осим наведеног треба рећи да у мерењу нематеријалне имовине тешкоћу представља и њена непредвидивост, манифестност на много начина, динамички карактер, индивидуалност, вредност сама по себи. Наведене тешкоће, претпоставља се, представљају и разлог и оправдање зашто многе компаније (али и нације) не крећу у тај посао и решавање овако значајног проблема.

Ефекти професионалног односа према нематеријалној имовини су:⁵

⁵ Ibid

1. њеним пописом и вредновањем корпорације и предузећа постају знатно вредније на тржишту него што је то само књиговодствена вредност;
2. ефикасност пословања се на тај начин више исказује кроз знање него кроз прост рад;
3. расте вредност акција;
4. лакше је привући инвеститоре;
5. могућност поређења са другим компанијама;
6. могућност коришћења савремених рачунарских програма (софтвера) који подразумевају вредновање нематеријалне имовине;
7. могућност коришћења међународних рачуноводствених стандарда (МРС 38 из 1998);
8. могућност издвајања нематеријалне имовине ради продаје, давања у закуп, размене и слично;
9. могућност остваривања законских права судским путем;
10. могућност предвиђања будуће економске користи;
11. могућност његове контроле заштите и управљања.

Угрожавање нематеријалне имовине

Сви савремени системи обезбеђења имовине лица и пословања без обзира на који начин и са којим циљем су организовани, представљају облик организовања у заштити виталних вредности корпорације. Њихово организовање полази од два основна питања:

- а) од којих облика и носилаца угрожавања треба штитити предузеће и
- б) на који начин треба да делују елементи система обезбеђења да би се остварио основни циљ њиховог успостављања.

Одговор на ова питања представља основу за сва друга деловања у безбедносном смислу, јер се преко њих дефинише, класификује и објашњава настанак, трајање и деловање штетних и опасних појава у безбедносно-заштитном смислу. Ту се, пре свега, мисли на познавање разних облика угрожавања, разних деструктивних деловања, као и свих друштвених, природних и техничких појава, које у различитим варијантама и облицима, настају, а односе се на угрожавање безбедности датог предузећа.

Полазећи од различитих научних, теоријских, методолошких и практичних становишта могу се дефинисати, разврстати и објаснити различити извори, облици и носиоци угрожавајућег деловања.

Код нас, тренутно, у правним документима нису ранжирани, степеновани и груписани извори и облици угрожавања корпорација па тиме и њихове имовине. У већини случајева, у питању је само њихова идентификација, при чему се најчешће истиче степен њихове опасности, као и потреба за организовањем у њиховом сузбијању.

Треба рећи да не постоји сагласност о дефиницији појма *угрожавања*, јер се овај појам различито употребљава. Најчешће се за појам угрожавања користе различити термини, али се исто тако под тим терминима подразумевају и различите суштине. Због тога се, у већини дефиниција појма угрожавања, могу наћи одређене замерке које су последица уопштавања да би се лакше одредила суштина ове појаве. Исто тако, појмови могу имати различите нивое општости што свакако зависи и од потребе за коју се дефинишу (теоријске, практичне, наставне и сл.).

Овом приликом наводимо неке карактеристичне ставове. Тако, на пример, у кривично-правном смислу угрожавања значи опасност. Значење опасности, у овом смислу, подразумева мању или већу могућност уништења или оштећења неког добра или вредности, угрожавања живота или здравља, било да се ради о човеку, корпорацији, држави или међународном добру (вредности).

У социолошком смислу појаве угрожавања везују се за друштвене сукобе и противдруштвена понашања и оне се не могу унапред предвидети.

Неки теоретичари проблему угрожавања корпорација прилазе као променљивој категорији која зависи од схватања конкретног друштва, односно друштво одлучује о томе које појаве представљају појаве угрожавања.

Други, међутим, сматрају да је угрожавања процес који настаје услед супротних интереса који се не могу остварити истовремено, нити се може постићи компромис у ставовима о уклањању узрока сукоба, при чему носиоци различитих интереса могу бити субјекти унутар самог предузећа или ван тог предузећа.

Свим наведеним дефиницијама могу се ставити мање или веће примедбе. То је и нормално с обзиром на то да су оне установљене за потребе других научних дисциплина или за друге теоријске и практичне потребе. Основна замерка која им се може поставити јесте да су ограничене предметом истраживања, који је најчешће уже постављен него појава о којој говоримо. Тако, на пример, кривично-правно и социолошко значење не узимају у обзир природне и техничке аспекте угрожавања који се свакако не могу занемарити. Познато је да природне непогоде или пожари са људским животима могу направити вишеструко веће штете него рецимо крађе нематеријалне имовине.

Исто тако из наведених дефиниција не може се видети који обим неке појаве и у ком трајању мора постојати да би се то сматрало појавом или процесом угрожавања.

Узимајући у обзир наведене чињенице, под појмом угрожавања *подразумевају се друштвене појаве или понашање настало деловањем човека (појединачно или групно) природе или техничких система у дужем периоду које су значајније обима, при чему настају или могу настати, итд.*

последице по виталне вредности предузећа, његову имовину живој и здравље људи који у њему раде.

У непосредној вези са појмом угрожавања јесте и питање предмета угрожавања, односно давања одговора на питање шта се то угрожава, а то значи одређивање вредности предузећа које су предмет заштите. Предмет угрожавања представља широк спектар објеката (имовина, простор, живот, здравље и сл.), при чему свако предузеће издваја само оне који за њу чине витални интерес.

Тако се као објекти заштите појављују, пре свега, живот човека, материјална и нематеријална добра предузећа и слично.

Извори угрожавања

Са угрожавањем, као друштвеном, природном или техничко-технолошком појавом, сусретала су се сва предузећа па можемо рећи да је реч о константној појави. Међутим, та непрекидност није везана за њихове облике испољавања, јер су они настајали и нестајали мада се изванредан број облика (крађе, пожари, проневере и сл.) јављају у свим раздобљима.

За разлику од ранијих теоретичара који су покушавали да у свему томе пронађу извесне законитости и утврде факторе који доводе до развоја нових облика угрожавања, савремени теоретичари појаве угрожавања посматрају као релативне појаве које зависе од многих фактора. Ова зависност и релативност испољавају се на више начина. Примера ради, оно што за једно предузеће може бити појава угрожавања, за друго не мора. Појаве угрожавања које прате развој сваког предузећа неминовно се јављају и у нашем друштву, што као одговор има стварање одговарајућег заштитног система у виду организованог система обезбеђења. Међутим, њихов негативан утицај се осећа и поред свих предузетих мера, па то упућује на закључак да се извори ових појава налазе изван утицаја субјеката који су задужени за њихово елиминисање.

Исто тако, можемо закључити да су ти извори такође константни с обзиром на трајност појаве угрожавања, као и да су хетерогени и дисперговани у разним сферама друштвене, природне и техничко-технолошке делатности.

У зависности од примењених критеријума изворе угрожавања можемо класификовати као друштвене, природне и техничко-технолошке.

Друштвени извори угрожавања јесу:

- глобализација и нови светски поредак
- супротност интереса унутар предузећа или између два предузећа,
- неуједначеност друштвено-економског развоја између привредних субјеката,

- борба за профит
- сиромаштво и др.

Природни извори угрожавања јесу:

- елементарне непогоде значајнијег обима
- недостатак сировина,
- недостатак енергената
- прекид природних токова транспорта

Техничко-технолошки извори угрожавања јесу:

- постојање и развијеност техничко-технолошких постројења – носи-лаца угрожавања људи, њиховог здравља, као и животне средине.

Према директности утицаја на безбедност корпорација извори угрожавања деле се на:

- а) посредне и
- б) непосредне.

Према активности деле се на:

- а) латентне и
- б) активне.

Према константности могу бити:

- а) стални и
- б) повремени.

Према времену настанка деле се на:

- а) прошле,
- б) садашње и
- в) будуће.

Свака од ових група извора угрожавања представља комплекс заснован на одређеном критеријуму по коме су сврстане. Тешкоће у њиховом разврставању, а тиме и објашњењу настају због тога што један облик извора угрожавања може настајати на више изворишта у различитом интензитету.

За нас је посебно интересантна група будућих извора угрожавања, јер се на њој заснива тзв. предвиђање и процена безбедносног стања. Та процена може бити рађена за краткорочан, средњорочан и дугорочан период, при чему мора да укључи анализу претходног и садашњег стања и предвиђање очекиваног. Ту се, у ствари, процењује однос снага и деловање носилаца угрожавања и субјеката система обезбеђења, као и процена очекиваних облика понашања и њихове штетности и друштвене опасности.

Облици угрожавања

Већ смо рекли да данас, када је свет постао „глобално село“, нема предузећа које, из ових или оних разлога, није више или мање угрожено деловањем различитих носилаца угрожавања било споља било изнутра.

Поштујући основну (условну) поделу према месту настанка, на спољну и унутрашњу безбедност, појаве или делатности угрожавања могу се поделити на оне које су организоване, усмераване и долазе споља (изван предузећа) и оне чији се основни узроци и носиоци налазе унутар предузећа (унутрашњи).

Ради научне истине, треба рећи да данас, осим чисто спољних и унутрашњих облика угрожавања, има појава или делатности угрожавања које се, нпр., дешавају унутар предузећа и ту се налазе њени носиоци, али се њихови инспиратори, финансијери и планери налазе изван предузећа.

Дакле, према месту одакле долазе или где настају облици угрожавања деле се на:

- а) спољне и
- б) унутрашње

Спољни облици угрожавања нематеријалне имовине јесу:

а) *оружани* – рат и различити облици агресије, међународни тероризам, диверзије, разбојништва и др.

б) *неоружани* - неки облици компјутерског криминала, деструктивна пропаганда, економски притисци и санкције у сврху нелегалног преузимања или нелегалне куповине и сл.

Унутрашњи облици угрожавања безбедности такође се могу поделити на оружане и неоружане облике:

а) *оружани* облици су: унутрашњи тероризам, убиства, диверзије

б) *неоружани* облици су: сабораже, разни облици криминалитета (крађе, преваре, индустријска шпијунажа), социопатолошке појаве (алкохолизам, наркоманија, коцкање), техничко-технолошки акциденти, пожари, поплаве, земљотреси и др.

Као што смо видели облици угрожавања се могу класификовати на више начина и према више критеријума. Класификација увек подразумева извршиоца, мотив, трајање и време настанка.

Резултат угрожавања може такође бити различит. Од оног који не производи битно штетне последице до оног који има битне и трајне негативне последице које се мере и нестанком и пропашћу компаније.

У том смислу наводимо:

- губитак или уништење нематеријалне имовине;
- крађа, копирање или нелојално преузимање имовине;
- фалсификовање или модификовање неких облика нематеријалне имовине,
- блокирање у смислу непризнавања његове вредности или значаја.

Наравно постоје и облици угрожавања који нису последица људске делатности и који припадају групи природних или техничко-технолошких (акцидентних) облика. И ови облици као они који припадају људској делатности могу имати такође веома штетне последице мада су знање, информације и сл. много мање подложни природним катастрофама или рецимо радиоактивном зрачењу него материјална имовина.

Носиоци угрожавања нематеријалне имовине

Носиоци угрожавања су реализатори облика угрожавања и без њих нема угрожавања. Код носилаца угрожавања су карактеристичне две чињеница. Прва је да они свакако постоје али да могу али и не морају чинити чинове угрожавања. Дакле већином су они латентни фактор (субјект) угрожавања. Друга чињеница је да када носиоци долазе споља угрожавање је могуће само ако му то омогући неко „изнутра“ тако да је подела на унутрашње и спољне начелна да би се лакше извршило њихово класификовање. У том смислу, унутрашњи носиоци угрожавања су:

- запослени
- бивши запослени
- продавци (добављачи)
- пословни партнери
- консултанти.

Спољни носиоци угрожавања су:

- стране економске службе
- академске научне групе
- домаћа и страна конкуренција
- медији
- организоване криминалне групе
- информациони брокери
- хакери
- саботери и терористичке организације.

Класификација начина на који се губи нематеријална имовина

На основу облика и носилаца могуће је сачинити класификацију начина на основу којих је могуће «изгубити» нематеријалну имовину. У том смислу послужимо се класификацијом Д. Алексића.⁶

⁶ Ибид

Интерни извори губитака:

- Губитак који настаје поткупљивањем, изнудом или уцењивањем менаџера пословног система;
 - Губитак који настаје поткупљивањем, изнудом или уцењивањем запослених, сарадника, познаника или рођака, упознатих с природом делатности.
 - Губитак који настаје обманом менаџмента, запослених и сарадника.
 - Губитак који настаје услед саботаже.
 - Губитак који настаје услед крађе која је изведена од стране запослених
 - Губитак који је настао услед неовлашћеног упада у рачунара и хакинг од стране запослених.
 - Губитак који је настао услед неовлашћеног коришћења и објављивања од стране запослених.
- Губици деловањем екстерних извора, се могу поделити на подврсте:
- Губитак интелектуалног капитала који је настао услед крађе која је изведена од стране конкуренције
 - Губитак интелектуалног капитала који је настао услед крађе која је изведена од стране владе
 - Губитак интелектуалног капитала који је настао услед спољног неовлашћеног приступа компјутерским базама података
 - Губитак који је настао услед електронског прислушкивања и пресретања комуникација
 - Губитак који је настао услед интервјуисања запослених које изводи конкуренција
 - Губитак који је настао услед телефонских позива са изговором (социјалним инжињерингом)
 - Губитак који је настао услед прикупљања информација из отворених извора и информација са сајмова
 - Губитак који је настао услед прикупљања путем професионалних пословних обавештајаца

Закључак

Снага сваке државе у свету подједнако је детерминисана како њеном војном тако и њеном економском моћи. Економска моћ државе увелико зависи од софистицираних технологија и информатичких и других знања. И један и други фактор називамо нематеријалном имовином чија вредност често прелази вредност оне друге, материјалне, имовине. За разлику од материјалне која се може увек лако купити или заменити то није случај са

нематеријалном имовином. До нематеријалне имовине се долази тешко у дуготрајном процесу, ангажујући многе високо стручне кадрове и за то се троши много новца. Из тих разлога, често се, од стране конкуренције, а у сврху стицања предности на тржишту и лаког богаћења приступа лакшем начину долажења до ње а то је крађа или нелегитимно преузимање од оних који су у транзицији.

У данашњем свету важи максима да „крађа нематеријалне имовине више штити него пожар“. Због тога компаније, власници те тако важне нематеријалне имовине, морају да предузимају изузетне напоре у циљу заштите свог интелектуалног капитала.

Код нас и не постоји обавеза пописа и вредновања тог невидљивог и неопипљивог капитала што много отежава и његову заштиту. Не може се штитити нешто „што не постоји“. У том смислу очекује да се на националном нивоу у виду стратегије заштите и управљања нематеријалном имовином препознају, означе, попишу и регулишу права и обавезе заштите нематеријалне имовине као корпоративне и државне вредности у циљу избегавања економске а тиме и политичке зависности од богатих и моћних.

*Ljubomir Stajić, Ph.D., Full Professor
Faculty of Law Novi Sad*

Sources, Forms and Carriers of Endangering Intangible Assets of the Countries in Transition

Abstract

It has been wrongly thought that foreign countries and their multinational companies hurried to the countries in transition to get benefits by buying facilities and get cheap workforce. There is follow by hidden plan. Getting new knowledge and intellectual properties is at the first place. Secondly, getting new technologies, sorts, patents, highly educated individuals, importing dirty technologies that pollute the environment and only at the third place can be buildings, cheap workforce etc.

From security standpoint and the survival of the transitional countries the basic question is how to guard devastating intellect and nonmaterial properties of the country, because without them the country becomes dependent for all times, just from those who has done that in a perfidious and obviously in an intentionally aimed way.

There will always be corporations that will try to usurp intangible assets of others, without investing their own scientific, intellectual and workforce and money. This is possible because, throughout the world, they are given possibilities to “steal” that property from others (with profit at the end). The reason why that “theft” is made easier is weather the target end the owner of the property is not conscious of its significant or he neglects the danger of the theft (takeover) believing that nobody will attack just them of all people. For those, who naively believe that they don't possess property which will be “attacked” by someone, and they don't want to know that it should be protected, and how to protect it, but the moment of sobering will be the moment of destruction.

In this paper work the author deals with intangible assets, sources, forms and carriers of its endangering as well as the way in with it can be lost.

Key words: Security, intangible assets, corporation security, business security, methods of property protection.